

Evaluating the geopolitical opportunities of the comprehensive cooperation program (25 years) between Iran and China

Bahadur Zarei ¹, Saeedreza Taherkhani ², Seyyed Abbas Ahmadi ³, Mohsen Shariatinia ⁴

1. Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: b.zarei@ut.ac.ir

2. Department of Political Geography, Alborz Campus, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: s.r.taherkhani@ut.ac.ir

3. Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: abbas_ahmadi@ut.ac.ir

4. Department of Global and Regional Politics, Faculty of Economic and Political Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Email: m.shariatinia@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

10 August 2022

Received in revised form:

8 September 2020

Accepted:

11 September 2020

Keywords:

Iran, China,
Geo-economy,
Geo-politics,
25-year Comprehensive
Cooperation Agreement

ABSTRACT

The end of the 20th century and the beginning of the 21st century were the decades of the emergence of new economic powers in the Asian continent. One of these powers was China, which witnessed a significant leap in its economy with extensive reforms since 1979 and the development of its relations with the West, and the attraction of investment from developed countries. In the first two decades of the 21st century, no country has been more interested in the world's superpower, the United States, than China, and has been the biggest challenger to America's economic power. Therefore, policies to contain China have always been on the agenda of America and the West. In order to counter the actions of the West centered on the United States, China has taken extensive measures in partnership with the emerging countries of the world economy in the form of BRICS, the Eurasian Bank, and also the "Belt and Road Initiative", the last of which is considered as a geo-economic mechanism. This super project has been annexed in the form of bilateral and multilateral cooperation agreements, an example of which is the comprehensive cooperation agreement (25 years) between Iran and China, which is the focus of this article. This article, with an analytical-descriptive method and based on the geo-economics and interdependence approach, deals with the abovementioned agreement's positive factors and geopolitical opportunities.

Cite this article: Zarei, B., Taherkhani, S.R., Ahmadi, S. A., & Shariatinia, M. (2023). Evaluating the geopolitical opportunities of the comprehensive cooperation program (25 years) between Iran and China. *Human Geography Research Quarterly*, 55 (2), 19-38.

<http://doi.org/10.22059/JHGR.2021.328601.1008361>

© The Author(s).

DOI: [10.22059/JHGR.2021.328601.1008361](https://doi.org/10.22059/JHGR.2021.328601.1008361)

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

In 2020, the comprehensive cooperation agreement document (25 years) between Iran and China in line with the Belt and Road Initiative was signed by both sides. This document also has geopolitical goals (geo-economics, geostrategic, and geo-culture), and due to the wide dimensions of this document, only its geopolitical and geo-economic aspects are discussed in this research. Since the agreement between Iran and China became public, many experts and analysts in Iran and China and third countries such as Western countries have analyzed this cooperation agreement. Some of these analyzes have been completely positive, and some, on the contrary, have been completely critical. Some analysts also consider the issue of the agreement between Iran and China as an agreement that will remain sterile over time and under the influence of the geopolitical conditions of Iran and China and existing issues.

Methodology

This research has been done with analytical-descriptive method and document-library studies and searching in international scientific databases and also reliable websites have been used to collect information.

Results and discussion

In order to ensure its sustainable development, China needs diverse energy sources, and Iran can continue to be an important partner for that country in this area. It should be said that due to its geographical size, geostrategic position, security stability, economic strength, constructive international role, and proof of unity in confronting countries like America and loyalty to the idea of creating a multipolar system in the world, Iran has a central role in every different point of view that for The future of Eurasia is envisioned. Every road, railway, and pipeline in Eurasia must pass through Iran to have a chance to become a reality in the most important region of the world, the Middle East. This means that the future of the New Silk Road

depends on Iran's participation. Observers believe that the 25-year cooperation agreement between Iran and China can strengthen the presence of other Asian powers that will enter an important competition to strengthen relations with Iran. China believes that Chabahar Port in Iran can complement Beijing's plans regarding the new Silk Road. Cooperation between China and Iran along the Silk Road was the main focus of the open letter that Xi Jinping signed before his first visit to Tehran in January 2016. According to Xi Jinping, the effective items include: 1) "increasing political mutual trust", 2) "pursuing win-win results and common prosperity", 3) "improving communication and expanding practical cooperation," and 4) "supporting openness and inclusion and encouragement of exchange between civilizations". Xi Jinping's letter set the tone, expectations, and broader goals of China-Iran relations after the signing of the JCPOA and changed the dimensions of the partnership between the two countries into a part of a broader and multilateral project of the Belt and Road Initiative.

Conclusion

The 25-year comprehensive cooperation agreement between Iran and China aligns with the development of China's Belt and Road Initiative. Iran's inclusion in the Belt and Road Initiative and its implementation in the 25-year comprehensive cooperation agreement process will cause Iran's economy and geo-economy to intertwine with China and other countries in this big project in Eurasia. Considering the characteristics of complementarity and relative quantities of the two countries Iran and China, as well as the target area in the Belt and Road Plan, it is possible to pay attention to the mutual geopolitical and geo-economic needs between Iran and China and the surrounding environment, which has caused mutual dependence and the construction of a common geopolitical structure between these countries, and this increases the power of Iran's mobility in front of the West, as well as the bargaining power at the international level, which, of course, should be calculated with other

factors and existing cases.

In addition to complementary capacities to create geo-economic links to create mutual dependence, special attention should be paid to the advantage of the competition between Eastern and Asian economic powers, including the competition between India and China over access and geo-economic positions. The simultaneous attention to India and China and the definition of the agreement between Iran and China in the form of competition between countries with high economic power will provide the basis for creating bargaining opportunities, which in turn will break the monopoly and bring more capital into the country for The development of infrastructure and economy. Considering the current conditions of economic pressure and sanctions and Iran's geo-economic isolation, making agreements such as the 25-year comprehensive cooperation agreement with China has a good perspective based on mutual geo-economic and geo-political realities. Moreover, such bilateral and multilateral agreements with other Asian economic powers should also

be welcomed, and Iran should be in the upstream position of bargaining and scoring points for the entry of foreign capital and the development of infrastructure and increasing employment and national welfare due to increasing geo-political weight.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

ارزیابی فرصت‌های ژئوپلیتیکی برنامه همکاری جامع (۲۵ساله) ایران و چین

بهادر زارعی^۱ ✉، سعیدرضا طاهرخانی^۲، سید عباس احمدی^۳، محسن شریعتی نیا^۴

۱- نویسنده مسئول، گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: b.zarei@ut.ac.ir

۲- گروه جغرافیای سیاسی، پردیس البرز، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: s.r.taherkhani@ut.ac.ir

۳- گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: abbas_ahmadi@ut.ac.ir

۴- گروه سیاست جهانی و منطقه‌ای، دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: m.shariatinia@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

انتهای قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم دهه‌های ظهور قدرت‌های جدید اقتصادی در قاره آسیا بود. یکی از این قدرت‌ها کشور چین بود که با اصلاحات گسترده از سال ۱۹۷۹ میلادی و توسعه روابط خود با غرب و جذب سرمایه‌گذاری کشورهای توسعه‌یافته شاهد جهشی بزرگ در اقتصاد خود بود. در دو دهه اول قرن بیست و یکم هیچ کشوری به اندازه چین مورد توجه ابرقدرت جهان یعنی ایالات متحده نبوده است و بزرگ‌ترین چالشگر قدرت اقتصادی آمریکا بوده است. امروز چین در حال تبدیل شدن به یک ابرقدرت است. کشور چین برای مقابله با اقدامات غرب با محوریت آمریکا، دست به اقدامات گسترده‌ای در مشارکت با کشورهای نوظهور اقتصاد جهان در قالب بریکس، بانک اوراسیایی و نیز «ابتکار کمربند و جاده» زده است که آخرین مورد به‌عنوان یک سازوکار ژئواکونومیک مورد توجه جهانیان است. این ابرپروژه دارای پیوست‌های در قالب توافق‌های همکاری دو و چندجانبه است که نمونه آن توافق همکاری جامع (۲۵ساله) ایران و چین است که مورد توجه این مقاله است. در این پژوهش سعی بر این بوده تا به بررسی فرصت‌های ژئوپلیتیکی این توافق برای ایران در قالب یک سؤال اساسی پرداخته شود: بر اساس سند برنامه همکاری‌های جامع ایران و چین مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی برای ایران در این سند کدام‌اند؟ این مقاله که با روشی تحلیلی - توصیفی و بر اساس مفهوم ژئواکونومی و رویکرد وابستگی متقابل نگارش شده به عوامل مثبت و فرصت‌های ژئوپلیتیکی توافق مذکور پرداخته است.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۰/۰۵/۱۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۰/۰۶/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۰/۰۶/۲۰

واژگان کلیدی:

ایران،

چین،

ژئواکونومی،

ژئوپلیتیک،

توافق همکاری جامع ۲۵ساله.

استناد: زارعی، بهادر؛ طاهرخانی، سعیدرضا؛ احمدی، سید عباس و شریعتی نیا، محسن. (۱۴۰۲). ارزیابی فرصت‌های ژئوپلیتیکی برنامه همکاری جامع (۲۵ساله) ایران و چین. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۵ (۲)، ۳۸-۱۹.

<http://doi.org/10.22059/JHGR.2021.328601.1008361>

مقدمه

شاید بتوان گفت بزرگ‌ترین پدیده قرن بیست و یکم تاکنون کشور چین بوده است. کشوری که در میزان تولید انواع محصولات صنعتی، در تحول توسعه سرزمینی خود، در ساخت زیرساخت‌ها و ابرپروژه‌ها در سرعت و وسعت بر سایر کشورهای جهان غلبه پیدا کرده است. چین هم‌اکنون شریک تجاری اول بیش از ۱۳۰ کشور است. در خاورمیانه اگرچه برخی از کشورها ممکن است گرایش به غرب داشته باشند و متحد آمریکا محسوب شوند؛ اما در واقع تبادلات تجاری بسیار وسیعی با چین دارند. در حال حاضر خاورمیانه و به‌ویژه خلیج‌فارس موردتوجه چین قرار گرفته است و در قالب «ابتکار کمربند و جاده»^۱ سعی در ورود به این منطقه را دارد. کشور ایران به‌عنوان یک کشور راهبردی در نقشه خاورمیانه، آسیا و جهان، از مهم‌ترین عرصه‌های جغرافیایی موردتوجه چین است. در سال ۲۰۲۰ سند توافق همکاری جامع (۲۵ساله) ایران و چین در راستای ابتکار کمربند و جاده به امضاء دو طرف رسید. این سند دارای اهداف ژئوپلیتیکی (ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوکالچر) نیز است که در این پژوهش به دلیل موسع بودن ابعاد این سند فقط به ابعاد ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک آن پرداخته می‌شود. از زمانی که توافق بین ایران و چین علنی شده است کارشناسان و تحلیل‌گران زیادی در ایران و چین و همچنین کشورهای ثالث مانند کشورهای غربی به تحلیل‌های مختلفی حول این توافق همکاری پرداخته‌اند. برخی از این تحلیل‌ها سویه کاملاً مثبت و برخی بلعکس کاملاً انتقادی داشته است. برخی از تحلیل‌ها نیز مسئله توافق بین ایران و چین را توافقی می‌دانند که به‌مرور زمان و تحت‌تأثیر شرایط ژئوپلیتیکی ایران و چین و مسائل موجود، عقیم خواهد ماند. باتوجه‌به جدید بودن مسئله و عدم افشای متن کامل و اصلی توافق همکاری بین ایران و چین باید اقرار نمود که نمی‌توان تحلیلی دقیقی ارائه داد؛ چراکه بدون وجود متن اصلی نمی‌توان پژوهش دقیقی نمود. شاید به همین دلیل است پژوهش‌های علمی هم در این زمینه کمتر و تحلیل‌های ژورنالی بسیار زیاد است. در پژوهش پیش رو بر اساس دو مفهوم ژئواکونومی و وابستگی متقابل به تحلیل فرصت‌های ژئوپلیتیکی برنامه همکاری جامع (۲۵ساله) ایران و چین، پرداخته شده است.

سؤال پژوهش نیز بدین شرح است: بر اساس سند برنامه همکاری‌های جامع (۲۵ساله) ایران و چین مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی برای ایران در این سند کدام‌اند؟

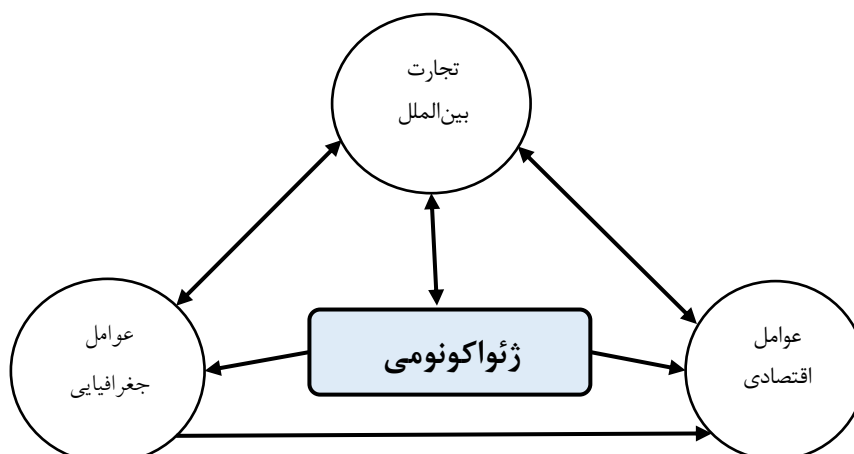
مبانی نظری

ژئواکونومی

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در دهه پایانی سده بیستم، تغییرات بنیادی و عمده‌ای در حوزه‌های معرفتی و شناختی جوامع علمی، ارتباطات و اطلاعات، حوزه سیاسی و ژئوپلیتیکی در پی داشت. یکی از مفاهیم و موضوعات علمی و پژوهشی نوین رویکرد ژئواکونومی است. مفهوم ژئواکونومی با ظهور چین به‌عنوان قدرتی که بخش مهمی از نفوذ خود را از ابزار اقتصادی به دست آورده، موضوعیت و جذابیت بیشتری یافت. ژئواکونومی مطالعه جنبه‌های مکانی، زمانی و سیاسی اقتصادها و منابع است. اگرچه هیچ تعریف مفردی به طور گسترده پذیرفته نشده است (Marianne Schneider, 2016). «دوارد ان. لوتواک» در سال ۱۹۹۰، پارادایم ژئواکونومی را با مفهومی گسترده وارد ژئوپلیتیک، روابط بین‌الملل و سایر دانش‌های سیاسی مرتبط با تحلیل‌های کلان بین‌المللی کرد. لوتواک خبر از فرارسیدن نظام نوین بین‌المللی در دهه نود داد که در آن مؤلفه‌های اقتصادی جایگزین اهداف نظامی و ژئواستراتژیک می‌شوند. به عقیده وی

۱. Belt & Road Initiative

عامل منازعات و درگیری‌های سده بیستم در سده حاضر (بیست و یکم) دیگر موضوعات سده گذشته نیست، بلکه در کنار هر تنشی یک عامل اقتصادی خودنمایی می‌کند (کمپ، ۱۳۸۴: ۱۰۷). به باور لوتواک: و امروزه در سده بیست و یکم، به نظر می‌رسد تمامی افراد بشر بر این اعتقادند که روش‌های اقتصادی جایگزین روش‌های نظامی گردیده و در همین جهت سرمایه‌های قابل مصرف به جای توان نظامی، نوآوری‌های غیرنظامی به جای پیشرفت‌های فنی نظامی و بازارها به جای پادگان‌ها و پایگاه‌ها قرار گرفته‌اند (Luttwak, 2004: 22). این تغییر جهت‌ها و ارتباط مفاهیم جدید با یکدیگر، نشان‌دهنده شروع یک عصر ویژه در سده بیست و یکم است که از آن به‌عنوان ژئواکونومی یا به لفظ درست‌تر ژئواکونومیک نام می‌برند. کریمی‌پور معتقد است، زمانی که بخش یا تمام قابلیت‌های اقتصادی دولت - ملت‌ها در گرو مسائل جغرافیایی باشد، اقتصاد جغرافیایی یا ژئواکونومی شکل می‌گیرد (کریمی‌پور، ۱۳۸۰: ۲۰). گزاره ژئواکونومی آن‌گونه که در فرهنگ لغت وبستر تعریف شده عبارت است از: «ترکیبی از عوامل اقتصادی و سیاسی که بر تجارت بین‌المللی تأثیر گذارند» (Merriam-Webster, 2021). مجتهدزاده می‌نویسد، ژئواکونومی رویکردی در تحلیل مسائل بین‌المللی به‌ویژه رقابت دولت‌های بزرگ در مناطق حساس جهانی است که در آن به جغرافیا، قدرت و اقتصاد در تعامل با یکدیگر توجه می‌شود (مجتهدزاده، ۱۳۹۱: ۵). از نظر بلکول و هاریس، ژئواکونومی عبارت است از: استفاده از ابزارهای اقتصادی برای ارتقاء و محافظت از منافع ملی، ایجاد نتایج ژئوپلیتیکی مفید و تأثیر سایر عملکردهای اقتصادی در اهداف ژئوپلیتیکی کشور (Blackwill and Harris, 2016: 20). بنابراین سه کلیدواژه بنیادین در ژئواکونومیک را می‌توان به صورت (شکل ۱) زیر ترسیم کرد.

شکل ۱. عوامل سازنده ژئواکونومی، منبع: (زارعی و موسوی شهیدی، ۱۳۹۹: ۱۱۰۵)

با بررسی پژوهش‌های جغرافی‌دانان انسانی و سیاسی در زمینه معنا و مفهوم ژئواکونومی می‌توان به این واقعیت دست‌یافت که در تعاریف تمام جغرافی‌دانان سیاسی سه مؤلفه مشترک از ژئواکونومی می‌توان یافت که عبارت است از: جغرافیا، اقتصاد و قدرت. همچنین از این واژه به تأثیرگذاری اقتصاد و سیاست بر تحولات بین‌المللی سخن گفته‌اند. (Clinton, 2011).

وابستگی متقابل

نظریه وابستگی متقابل که در واقع از انگاره‌های همکاری‌جویانه رویکرد لیبرالیسم سرچشمه می‌گیرد در کنار ژئواکونومی به‌عنوان رویکرد پایه مقاله در نظر گرفته شده است. کوهن و نای در دهه ۱۹۷۰ کوشیدند با طرح نگرش‌هایی

نو نشان دهند که قالب فکری واقع‌گرایی تنها قالبی نیست که بتوان روابط بین‌الملل را بر اساس آن توضیح داد. آنان به چالش با رئالیسم و مفاهیم بنیادین آن پرداختند و کوشیدند تا با طرح مفهوم و چهارچوب نظری وابستگی متقابل، شیوه متفاوتی را برای فهم روابط بین‌الملل مطرح سازند. در این شرایط نای و کوهن اندیشیدند که جهان در معرض دگرگونی بنیادی قرار گرفته و در جریان این دگرگونی، قاعده تعارض و تضارب و رویارویی مبتنی بر تخصص برای قدرت بیشتر جای خود را با وابستگی متقابل و همکاری می‌دهد؛ بنابراین دولت - ملت‌ها به تدریج رقبای جدید و بازیگران بین‌المللی جدیدی را در کنار خود می‌یابند و بدین‌گونه هم بازیگران جهانی و هم قاعده رفتار آن‌ها دگرگون می‌شود. نای و کوهن در کتاب «قدرت و وابستگی متقابل»^۱ در سال ۱۹۷۷ بیان کردند که رئالیسم در دنیای وابستگی متقابل برای توضیح روابط بین‌الملل بسیار محدود و ناکارآمد است. بر اساس وابستگی متقابل، قدرت نظامی و اعمال زور تنها ابزار مفید، سودمند و اثرگذار در عرصه روابط بین‌الملل نیست و تأثیر و اهمیت خود را روزبه‌روز بیشتر از دست می‌دهد و نظام سلسله‌مراتبی به‌گونه‌ای که رئالیسم بر آن اصرار دارد، رنگ می‌بازد. در این شرایط منابع موجود در عرصه جهانی توزیع شده و همکاری داوطلبانه جایگزین تعارض و مخاصمه می‌شود (Keohane & Nye, 1977: 5-35).

محیط طبیعی برای همکاری هنگامی ایجاد می‌شود که معیار نهایی و غایی یعنی برآوردن نیازهای طرفین، در شکل گسترده آن هدف قرار گیرد. همکاری هنگامی ضرورت می‌یابد که پیامدهای دست‌یازیدن به آن نتایجی را رقم زند که در مقام مقایسه با پیامدهای برآمده از دیگر گزینه‌ها از بالاترین میزان ایجاد امنیت بهره‌مند باشد. شکل‌دادن به جامعه مبتنی بر همکاری در سطح منطقه‌ای و جهانی نیازمند وجود وسیع‌ترین سطح ممکن از دیدگاه‌های مشترک در خصوص منافع برآمده از تلاش برای همکاری است (Gilpin, 1986: 305). وابستگی متقابل به عبارت ساده‌تر به معنای وابستگی دوطرفه است و در سیاست بین‌الملل به وضعیتی اشاره دارد که در آن بین کشورها تأثیرگذاری متقابل وجود دارد. برای سنجش میزان وابستگی متقابل در نظام بین‌الملل به‌ویژه در حوزه اقتصادی دو معیار حساسیت و آسیب‌پذیری مدنظر قرار می‌گیرد. حساسیت بدین معنی است که تحولات و روابط اقتصادی چند بازیگر بین‌المللی اهمیت و تأثیر فوق‌العاده‌ای برای دیگری دارد. حساسیت منعکس‌کننده سرعت تأثیر دگرگونی‌های اقتصادی و تصمیمات سیاسی یک دولت برای دولت دیگر است و آسیب‌پذیری هم بدان معناست که اقتصاد یک کشور حتی در شرایطی که سیاست‌های مناسبی را برای کاهش آثار سوء وابستگی متقابل به شمار می‌رود و تأثیر افزایش نرخ بهره‌های بین‌المللی بر کشورها نمونه‌ای از آسیب‌پذیری تلقی می‌شود (Keohane, 1984: 366-368).

این چهارچوب، توجه را معطوف به این واقعیت می‌دارد که تمامی کشورها در صورتی که خواهان تأمین نیازها در بستر همکاری هستند باید تأثیر رفتارها، سیاست‌ها، اعمال و گفتارهای خود را بر دیگران مدنظر قرار دهند. یعنی در عین این‌که اولویت را در جهت حراست از منافع خود می‌یابند نیازهای طرف مقابل را نیز مورد توجه و عنایت قرار دهند. به عبارت دیگر، اهداف تصمیم‌گیرندگان باید در این راستا شکل گیرد که از طریق ایجاد پل بین نیازها و منافع بازیگران بین‌المللی فضای مطلوب برای همکاری‌ها ایجاد نمایند. بر اساس نظریه وابستگی متقابل می‌توان روابط چین و ایران را چه در سطح منطقه‌ای و چه در سطح بین‌المللی تحلیل نمود. این روابط از همکاری که طی آن تشریک‌مساعی و همکاری متقابل به موازات یکدیگر پیش می‌روند الهام گرفته است. اشتراک منافع در قبال رویدادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و تلاش چین برای ارتقای جایگاه خود در منطقه و معادلات سیاسی و اقتصادی جهان باتوجه‌به رشد و توسعه این کشور و نگرانی آمریکا و غرب از این مسئله طبیعی به نظر می‌رسد و همچنین باتوجه‌به تقابل ایران و غرب، در همین راستا قابل بررسی

است.

امروزه مفهوم ژئواکونومی با وابستگی متقابل به‌عنوان مفاهیم ملازم و تکمیل‌کننده یکدیگر هستند. بسترهای ژئواکونومیکی در بعد فضای جغرافیایی، منابع و زمان و کیفیت و چگونگی دسترسی به آن‌ها، زمینه بروز ایده‌ها و ابتکارهایی را در قرن ۲۱ فراهم نموده است. به‌رغم تهدیدات و احتمالات رویارویی و جنگ بین کشورهای مختلف، امروزه بیشتر توجهات به مباحث ژئواکونومیکی و درهم‌تنیدگی بیش‌ازپیش اقتصاد کشورها در یکدیگر است. ایده ابتکار کمربند و جاده چین، طرح پاسیفیک اوباما، طرح این دو - پاسیفیک ترامپ، ایده‌های دسترسی و ارتباطات هندی‌ها و نهایتاً ایده «بازسازی جهان بهتر» جو بایدن رئیس‌جمهور فعلی آمریکا، همگی نشان از اهمیت ژئواکونومی در قرن حاضر و پذیرش قدرت نرم اقتصادی در بستر ژئواکونومی و تلاش جهت مدیریت این گفتمان ژئواکونومیکی بر اساس ایده‌های هر کدام از قدرت‌های بزرگ است. ژئواکونومی به نحوی هنر بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی سرزمین‌ها جهت برتری است تا بهره‌گیری از قدرت نظامی. از این جهت بحث قدرت نرم به‌ویژه اقتصادی که دال مرکزی وابستگی متقابل است در ژئواکونومی نیز مستتر است؛ لذا در رساله حاضر دو مفهوم ژئواکونومی و وابستگی متقابل اساس تحلیل مقاله حاضر هستند.

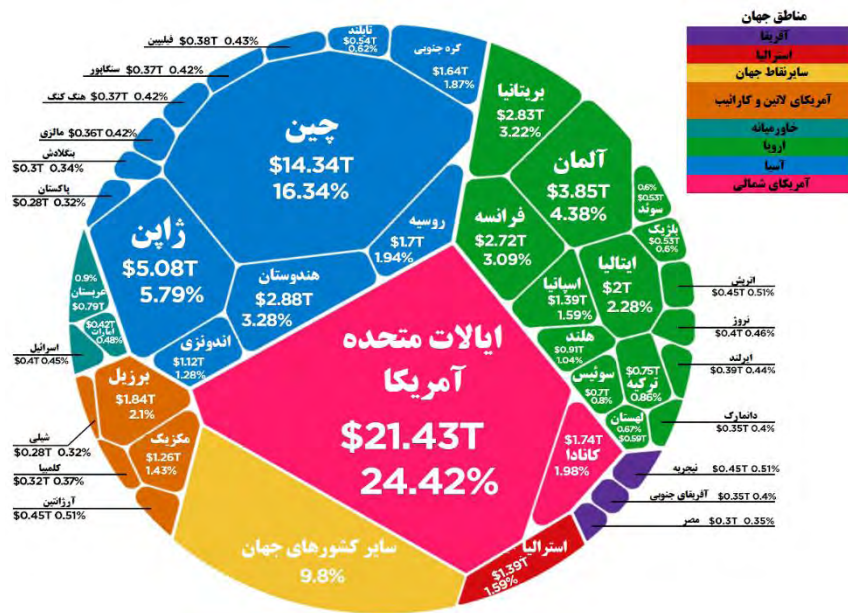
روش پژوهش

این پژوهش با شیوه تحلیلی - توصیفی انجام‌گرفته و برای گردآوری اطلاعات از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و جستجو در پایگاه‌های علمی بین‌المللی و نیز وب‌سایت‌های معتبر بهره‌گرفته شده است.

بحث و یافته‌ها

ظرفیت‌های اقتصادی و چشم‌انداز ژئواکونومیک چین؛ فرصتی برای توسعه ایران

چین کشوری است که با اصلاحات گسترده اقتصادی که در سال ۱۹۷۹ میلادی آغاز کرد ریل توسعه سریع اقتصادی شد و در سال ۲۰۰۰ به یکی از قدرت‌های قابل‌توجه اقتصادی با رشد فزاینده مبدل شد. از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱ این کشور در بسیاری از شاخص‌های اساسی اقتصاد خود را به رتبه دوم رسانده و در طیف گسترده‌ای از شاخص‌های توسعه اقتصادی نیز جز چند کشور اول دنیا است. به لحاظ میزان تولید نیز این کشور به رتبه اول دنیا رسیده است. از نظر حجم ثروت، تولیدات کالا و خدمات، دسترسی به تکنولوژی، بورس، صنایع بزرگ مانند خودروسازی و الکترونیک، کشاورزی و فولاد و در نتیجه تولید ناخالص داخلی چین در وضعیت مناسب و روبه‌رشد است که این کشور را به گزینه‌ای مناسب برای شراکت با کشورهای دیگر مبدل می‌سازد؛ به‌گونه‌ای که امروزه این چین است که شریک اول یا دوم تجاری بیشتر کشورهای جهان است. یکی از شاخص‌های اصلی در سنجش میان قدرت و توسعه‌یافتگی اقتصادی کشورها به تولید ناخالص داخلی آن‌ها (GDP) باز می‌گردد. همان‌طور که در ذیل دیده می‌شود، چین پس از آمریکا با فاصله زیادی از کشورهای پس از خود در رتبه دوم تولید ناخالص داخلی قرار دارد. این جایگاه متغیر و متضاد چین را باید در افق ۲۰۳۰ ملاحظه نمود که فاصله خود را با آمریکا کم خواهد کرد و قدرت اقتصادی آن بسیار بیشتر خواهد شد.

شکل ۲. تولید ناخالص داخلی در جهان و جایگاه چین، منبع: (Ghosh, 2020)

به‌رغم اینکه ایالات متحده به لحاظ تولید ناخالص داخلی همچنان با کمتر از یک‌چهارم کل حجم تولید ناخالص داخلی کل کشورهای جهان در صدر قرار دارد، اما واردات این کشور از چین به شکل معناداری نسبت به صادرات به چین فاصله دارد و تراز منفی به سود چین وجود دارد و عملاً آمریکا دارای کسری تجاری در حدود ۳۰۰ میلیارد دلار است.

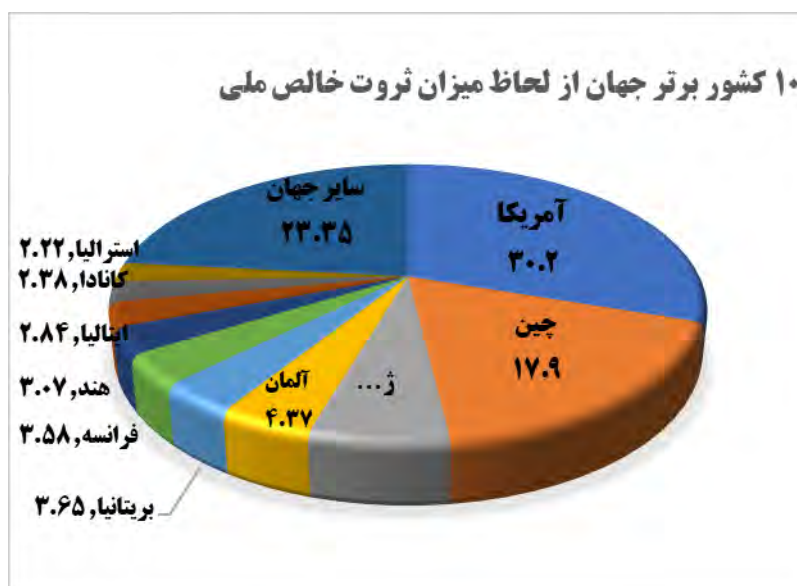

شکل ۴. سهم چین از کل صادرات جهانی

این کشور از سال ۲۰۱۰ و با کنارزدن ایالات متحده، ابرقدرت تولیدکننده جهان شد و این روند تزايدی ادامه دارد. بر اساس داده‌های منتشرشده توسط بخش آمار سازمان ملل متحد، چین ۲۸٫۷ درصد از تولید جهانی را در سال ۲۰۱۹ را به

خود اختصاص داده است. امروزه ابرقدرت بودن چین در بخش تولیدات امری قابل لمس است؛ به‌عنوان مثال از هر ۳ خودروی تولیدی در حال حاضر در جهان، یکی تولید چین است و به عبارتی ۳۳ درصد تولیدات خودروی جهان به کشور چین اختصاص دارد (OICA, 2019).

چین در میزان ثروت خالص ملی پس از ایالات متحده در رتبه دوم جهان قرار دارد. ثروت خالص ملی، مجموع کل ارزش دارایی‌های یک کشور منهای بدهی‌های آن است. این به ارزش کل ثروت خالص متعلق به شهروندان یک ملت در یک‌زمان مشخص اشاره دارد (National Statistics, 2021).

شکل ۵. جایگاه چین در بین ۱۰ کشور برتر جهان از لحاظ میزان ثروت خالص ملی
(Authors, 2021 Based on Credit Suisse Research Institute's Report)

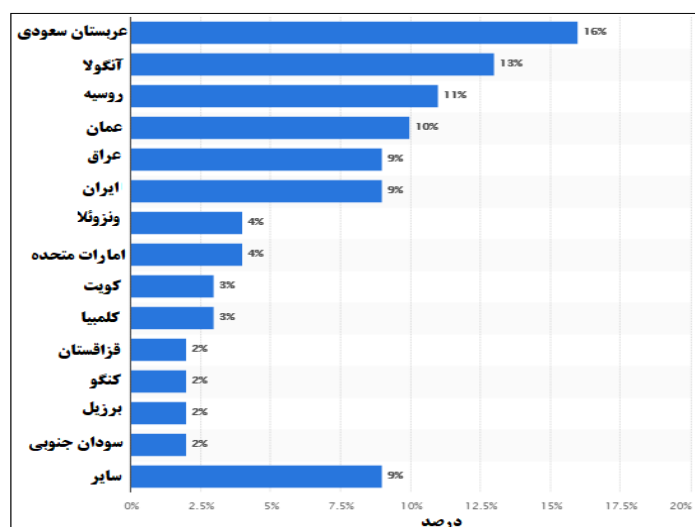
از بررسی شاخص‌های فوق می‌توان به این نتیجه رسید که کشور چین که یک قدرت اقتصادی بزرگ و در حال برآمدن است، در شرایط اختلافات ریشه‌دار جمهوری اسلامی با غرب می‌تواند به‌عنوان شریکی مناسب جهت توسعه روابط راهبردی در سطح اقتصادی مورد توجه قرار گیرد؛ لذا باید گفت با توجه به توانایی بالای کشور چین در زمینه سرمایه‌گذاری اقتصادی و نظر به تأکید دو کشور در برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله بر حوزه‌های انرژی، راه‌های دریایی، آن و بزرگراه و ارتباطات، توسعه بنادر، بانکی و مالی، علمی، فناوری و گردشگری، می‌توان از ظرفیت عظیم چین در راستای ارتقاء جایگاه ژئواکونومیک و ژئوپلیتیکی ایران بهره برد. از این رو پیامد این برنامه همکاری از منظر موقعیت اقتصادی قوی چین، برای ایران بسیار مناسب ارزیابی می‌شود. هرچند وقوع این اتفاق و اجرای کامل توافق می‌تواند تضمین‌کننده بهره‌گیری ایران از نتایج تفاهم مذکور باشد.

ارتقاء روابط دو کشور مبتنی بر ژئواکونومی انرژی

کشور چین به دلیل رشد سریع صنعتی، دارای نیاز رو افزون در انرژی‌های فسیلی است. یکی از موارد مهمی که همواره در روابط ایران و چین مدنظر قرار گرفته می‌شود، صادرات نفت ایران به چین و سرمایه‌گذاری چین در زیرساخت‌های استخراج و فراوری نفت و گاز در ایران است. چین به‌عنوان قدرتی در حال رشد نیازی روزافزون به انرژی‌های فسیلی دارد.

درعین حال تأمین این نوع از انرژی‌ها ارتباط تنگاتنگی با موقعیت ژئوپلیتیکی کشورهای صاحب ذخایر دارد. خلیج فارس و آسیای مرکزی دو منطقه غنی از انرژی‌های فسیلی هستند که از موقعیت مناسبی برای تأمین نیاز چین برخوردارند. ایران به لحاظ ژئوپلیتیکی در مجاورت این دو ناحیه قرار دارد و حلقه واسط این مناطق است (فلاحی و امید، ۱۳۹۸: ۲۹). نیاز روزافزون چین به انرژی، مهم‌ترین نقش را در روابط این کشور با ایران ایفا می‌کند. توسعه اقتصادی بی‌وقفه چین، اهمیت دسترسی به نفت خلیج فارس را بیش‌ازپیش می‌کند. در سال ۲۰۱۱، چین بزرگ‌ترین واردکننده نفت خلیج فارس در جهان شد که ۲۶ درصد از کل مصرف این کشور را تشکیل می‌دهد. در سال ۲۰۱۴، ایران ۱۰ درصد از واردات نفتی چین را تأمین می‌کرد. ایران از نظر ذخایر گاز و نفت به ترتیب در رتبه دوم و چهارم قرار دارد و به همین دلیل به شدت موردتوجه چین قرار گرفته است. در خلال سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۹ واردات نفت چین از ایران دو برابر شد و این در صورتی بود که واردات چین از عربستان سعودی در همین دوره افزایشی هفت‌برابری داشت. ایران نیز یکی از بزرگ‌ترین کشورهای حوزه انرژی محسوب می‌شود. تا قبل از تحریم‌ها و حتی در شرایط کنونی چین بخش مهمی از نفت خود را از ایران وارد می‌کند و قصد دارد بخش اعظم گاز طبیعی مایع خود را نیز از این کشور وارد کند. مهم‌ترین منطق همکاری چین با ایران، نه تنها به دلیل تضمین عرضه نفت و گاز، بلکه فرصت‌های تجاری است که نصیب شرکت‌های نفتی چین می‌شود. ایران از جمله معدود کشورهایی محسوب می‌شود که اجازه سرمایه‌گذاری در صنایع بالادستی خود را به چینی‌ها داده است. تا قبل از اعمال تحریم‌های جدید دولت آمریکا، روند واردات نفت چین از ایران از زمان اجرای برجام روندی افزایشی داشته است. درعین حال واردات نفت خام چین از ایران در ماه ژوئیه ۲۰۱۷ با ۴۵ درصد افزایش سالانه به ۵۶۸ هزار و ۷۲۰ بشکه در روز رسیده بود (آدابی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۸-۱۰۷).

در حال حاضر و در اثر تحریم‌های گسترده‌ای که دولت آمریکا علیه ایران تنظیم کرده است، کشور چین نیز متأثر از این تحریم‌ها واردات نفت خود از ایران را به میزان قابل توجه و در حدود عدد صفر کاهش داد که البته هیچ‌گاه به این عدد نرسید. اما در طی ماه‌های اخیر در نیمه اول سال ۲۰۲۱ و با روی کار آمدن دولت بایدن در آمریکا میزان صادرات نفت ایران به چین نیز افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۴ و قبل از روی کار آمدن ترامپ در آمریکا و آغاز تحریم‌های جدید علیه ایران، این کشور از صادرکنندگان اصلی نفت به چین بوده است به نحوی که در رتبه ششم بزرگ‌ترین صادرکننده نفت به چین بوده است.

شکل ۶. واردات نفت خام چین بر اساس کشور به درصد (۲۰۱۴)، منبع: (Statista, 2015)

اما همان‌طور که در جدول ذیل دیده می‌شود، با آغاز تحریم‌های جدید آمریکا علیه ایران، کشور ایران از جمع ۱۵ صادرکننده برتر نفت به چین خارج شده است.

جدول ۱. تأمین‌کنندگان برتر نفت خام وارداتی در چین

کشور صادرکننده	ارزش به (دلار آمریکا)	سهم از کل واردات نفت چین (درصد %)
۱ عربستان سعودی	۲۸,۱ میلیارد	۱۵,۹
۲ روسیه	۲۷,۳ میلیارد	۱۵,۵
۳ عراق	۱۹,۲ میلیارد	۱۰,۹
۴ آنگولا	۱۳,۹۱ میلیارد	۷,۹
۵ برزیل	۱۳,۹ میلیارد	۷,۹
۶ عمان	۱۲,۸ میلیارد	۷,۳
۷ امارات متحده عربی	۹,۷ میلیارد	۵,۵
۸ کویت	۹ میلیارد	۵,۱
۹ ایالات متحده	۶,۳ میلیارد	۶,۳
۱۰ نروژ	۴,۳ میلیارد	۲,۴
۱۱ مالزی	۳,۷ میلیارد	۲,۱
۱۲ کلمبیا	۳,۵ میلیارد	۲
۱۳ کنگو	۳ میلیارد	۱,۷
۱۴ بریتانیا	۲,۲ میلیارد	۱,۲
۱۵ گابن	۲,۱ میلیارد	۱,۲

منبع: (Workman, 2021)

در صورت برطرف‌شدن تحریم‌ها و صادرات مجدد نفت ایران به چین و در قالب تفاهم‌نامه ۲۵ساله بین ایران و چین، موضوع نفت و گاز و صادرات و واردات و نیز توسعه زیرساخت‌های آن و انتقال دانش مرتبط با آن، از جذاب‌ترین موضوعات تفاهم‌نامه راهبردی ۲۵ساله بین دو کشور خواهد بود؛ لذا شاخص انرژی هم به لحاظ خرید از سوی چین به‌عنوان مشتری ثابت و قابل‌اعتماد و هم به جهت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های انرژی ایران، از محورهای اصلی روابط در حال راهبردی شده ایران و چین است.

در بعد موقعیت و دسترسی به بازار انرژی نیز ایران از اهمیت ویژه‌ای برای چین برخوردار است. اگرچه ایران با چین مرز مشترک ندارد، اما باتوجه‌به حجم منابع غنی انرژی در منطقه خلیج فارس، سرمایه‌گذاری برای انتقال از طریق خطوط لوله منطقی به نظر می‌رسد. شایان‌ذکر است که میانگین عمر تخمینی منابع انرژی در خلیج فارس ۸۰ سال است. این امر توجیه اقتصادی برای سرمایه‌گذاری در زمینه خطوط لوله را تقویت می‌کند. از سوی دیگر تلاش‌های چین برای توسعه زیرساخت‌ها در منطقه آسیای مرکزی در قالب «ابتکار کمربند و جاده» امکان برقراری این ارتباط زمینی میان خلیج فارس و آسیای مرکزی را دوچندان می‌کند. هرچند افغانستان نیز می‌تواند به‌عنوان یکی از گزینه‌های ارتباطی مطرح باشد، اما ناامنی گسترده در این کشور مانع از این امر خواهد بود. همچنین برخلاف پاکستان کشورهایی که در محور این مسیر پیشنهادی (کشورهای خلیج فارس، ایران، ترکمنستان و قزاقستان) قرار دارند همگی دارای منابع انرژی قابل‌توجهی هستند که می‌تواند حجم انرژی انتقالی به چین را افزایش دهد. چین تمایل خود را برای دسترسی مستقیم به منابع انرژی ایران از طریق خط لوله قزاقستان اعلام کرده است. زیرا چینی‌ها به‌خوبی می‌دانند که احداث خط لوله از ایران به ترکمنستان، قزاقستان و نهایتاً ورود به استان سین‌کیانگ به تضمین انرژی چین کمک خواهد کرد. نکته قابل‌این‌که ایران در خلیج فارس و ترکمنستان در آسیای مرکزی دارای رتبه نخست ذخایر اثبات‌شدگان هستند. این موضوع و

همچنین هم‌مرز بودن این دو کشور می‌تواند باعث پیوستن ایران به خط لوله ترکمنستان - چین برای انتقال گاز ایران شود. فراتر از جایگاه ایران، خلیج فارس نیز از نظر میزان ذخایر اهمیت بالایی در ژئوپلیتیک انرژی چین دارد، درحالی‌که آسیای مرکزی از بعد جغرافیایی و ارتباطی برای چین مهم‌تر از خلیج فارس است. به همین دلیل پکن در تلاش است که مسیرهای انتقال انرژی خلیج فارس به چین را متنوع سازد تا ضمن بهره‌مندی از منابع غنی این منطقه بر چالش‌های امنیتی موجود در مسیر دریایی و شکنندگی امنیتی تنگه مالاکا غلبه کند. براین اساس چین تبدیل به «پل انرژی جهانی پان آسیایی» خواهد شد که نه تنها منابع انرژی خلیج فارس و آسیای مرکزی را به چین می‌رساند، بلکه از این طریق می‌تواند به ژاپن و کره نیز انرژی عرضه کند. از این پروژه با عنوان جاده ابریشم انرژی یاد می‌شود (فلاحی و امید، ۱۳۹۸: ۵۶-۵۷).

ابتکار کمربند و جاده و جایگاه ایران در قالب توافق همکاری ۲۵ ساله

بر اساس ظرفیت‌های داخلی و خارجی، کشور چین استراتژی‌های اقتصادی منسجمی را تدوین نموده که بخشی از آن بر محیط جغرافیایی متمرکز است. چین تحت ریاست جمهوری «شی جین پینگ» اهداف ژئوپلیتیکی دارد و آن رهبری منطقه‌ای و جهانی است؛ لذا شی جین پینگ استراتژی ژئواکونومیک چین را ارائه داده است. رئیس‌جمهور شی یک استراتژی کلان ژئواکونومیک شامل چهار استراتژی ارائه داده است که عبارت‌اند از: استراتژی بیرونی^۱، استراتژی پیرامون^۲، ابتکار کمربند و جاده و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا^۳. این استراتژی‌ها قدرت اقتصادی و حضور چین در سراسر جهان را به حداکثر می‌رساند (Almujeem, 2021: 1). مهم‌ترین استراتژی شی جین پینگ که دارای اثرات ملموس در جغرافیای اقتصادی، سیاسی و امنیتی جهان خواهد بود همان ابتکار کمربند و جاده است که مبتنی بر راه ابریشم باستانی در دو بخش خشکی و دریایی است. جاده ابریشم یا راه ابریشم قدیم، شبکه راه‌های به هم پیوسته‌ای با هدف بازرگانی در آسیا بود که خاور و باختر و جنوب آسیا را به هم و به شمال آفریقا و خاور اروپا پیوند می‌داد؛ مسیری که تا سده پانزدهم میلادی به مدت ۱۷۰۰ سال، بزرگ‌ترین شبکه بازرگانی دنیا بود. چین بر اساس تفکرات اقتصادی و ژئواکونومیک خود و البته اندیشه‌های درازمدت جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی که دارد، به دنبال توسعه زیرساخت‌های فیزیکی راه‌های خشکی و دریایی و تأسیسات فرودگاهی جهت ایجاد بستری مناسب برای دسترسی سریع به همه نقاط جهان با اولویت زمانی و مکانی در آسیا و سپس آفریقا، اروپا و آمریکاست. این ایده چینی‌ها قبلاً توسط جغرافی‌دان بریتانیایی، هالفورد مکیندر، در آغاز سده بیستم ارائه شده است که می‌گوید یک قدرت که بتواند مسیرهای تجارت و حمل‌ونقل اروپا، آسیا و آفریقا را در قالب یک «جزیره جهانی» درآورد، آماده است که به یک قدرت مسلط جهانی بدل شود (Wong & Others, 2017: 48). از این رو به‌رغم تأکید چین بر ماهیت صرفاً اقتصادی این ابرپروژه تاریخی، می‌توان به روشنی دریافت که باتوجه به ابعاد مکانی و زیرساختی آن، طرح مذکور نمی‌تواند خارج از مقاصد و نیز پیامدهای سیاسی باشد؛ لذا ابتکار کمربند و جاده بر اساس ساختار راه‌های تجاری باستانی مشرق به مغرب زمین طراحی شده که چشم‌انداز ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک چین در جهان آینده را تفسیر می‌کند. ابتکار کمربند و جاده که سابقاً به‌عنوان یک کمربند و یک جاده شناخته می‌شد، یک طرح سرمایه‌گذاری در زیربنای اقتصادی بیش از ۶۰ کشور جهان و توسعه دو مسیر تجاری «کمربند اقتصادی راه ابریشم» و «راه ابریشم دریایی» است که در مرکز سیاست خارجی شی جین

1. Going out Strategy

2. Periphery Strategy

3. Asian Infrastructure Investment Bank

پینگ دبیرکل حزب کمونیست چین و رهبر عالی‌مقام این کشور که این استراتژی را اولین بار در جریان یک سفر رسمی به قزاقستان در سپتامبر ۲۰۱۳ معرفی کرد قرار دارد (Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China, 2013/07/09). پشتوانه این طرح قدرت صنعتی اقتصاد چین و توان سرمایه‌گذاری آن است. این طرح می‌تواند به همراه قدرت نظامی چین، به هژمونی این کشور در آسیای شرقی بینجامد و در نهایت با تفوق بر مسیرهای تجاری خشکی و آبی اوراسیا، چین را به سوی قدرت برتر در اقتصاد جهانی رهنمون کند (Wong & Others, 2017: 48).

چین به طور خاص ۱۳۷ کشور را به‌عنوان هدف سرمایه‌گذاری زیرساختی تعیین کرده است. یک بخش هسته‌ای پروژه، دالان اقتصادی پاکستان - چین از سین کیانگ تا گوادر به ارزش ۵۴ میلیارد دلار است. همچنین، یک راه‌آهن سریع‌السیر ۳۰۰۰ کیلومتری، جنوب چین را به سنگاپور متصل می‌کند (Financial Times, 2021/05/03). چین برای توسعه حمل‌ونقل کالا و انرژی در آزادراه مسکو به قازان در روسیه، راه‌آهن قزاقستان از قورغاس به بندر آق‌تاو در ساحل دریای کاسپین، چند خط لوله گاز از ترکمنستان به چین، خط‌آهن چین - قرقیزستان - ازبکستان، خط‌آهن ترانس آسیا از چین به اروپا از طریق قزاقستان و روسیه، راه‌آهن جاده ابریشم که از چین به ایران از طریق قزاقستان، آزادراه چین به پاکستان سرمایه‌گذاری می‌کند (Farchy & Others, 2016/09/14). چین، همچنین، برای دستیابی به اقیانوس هند از طریق تنگه مالاکا ممکن است دچار چالش با هند شود؛ لذا، در طرح راه ابریشم نو تلاش شده است که از طریق دالان اقتصادی پاکستان - چین یا از طریق بنگلادش، راه دیگری به اقیانوس هند باز شود (Wong & Others, 2017: 49).

شکل ۷. ابتکار کمربند و جاده و تجارت بین‌المللی چین

(The Leiden Asia Centre and the Clingendael China Centre, 2021/02/15)

بی‌تردید ابتکار کمربند و جاده مهم‌ترین مگا پروژه در حال اجرا در محیط پیرامونی ایران است. این طرح که توسط مهم‌ترین قدرت در حال ظهور با برخورداری از منابع مالی بسیار و به‌سرعت در حال اجراء است تأثیرات رو به افزایشی نه تنها بر محیط پیرامونی ایران بلکه بر کلیت اقتصاد جهانی داشته است. چین تاکنون ۲۰۲ موافقت‌نامه همکاری با ۱۳۱ کشور و ۳۸ سازمان بین‌المللی برای اجرا کردن این پروژه کلان امضا کرده است. این پروژه به‌عنوان نماد تسلط چین در جهان آینده، یک طرح ژئواکونومیک، نمادی از بلندپروازی رهبر جدید چین و به صورت‌های متعدد دیگر تعریف شده

است. چین در قالب ابتکار کمربند و جاده با ابرپروژه ابریشم در پی شکل‌دهی به همگرایی بین‌دولتی و ایجاد زنجیره ارزش جدیدی در اقتصاد جهانی است که می‌توان آن را زنجیره ارزش چین محور پنداشت، این طرح طبیعتاً می‌تواند پیامدهای مهم ژئوپلیتیکی داشته باشد؛ اما در وضعیت فعلی طرحی ژئواکونومیک و با اولویت‌های گشودن بازارهای بیشتر به روی اقتصاد شکوفای چین است که اوراسیا در کانون این طرح قرار دارد؛ بنابراین ایران به‌عنوان کشوری که در مرکز اوراسیا قرار دارد به طور مضاعف از روند اجرایی شدن این طرح متأثر می‌شود.

کشور ایران علاوه بر برخورداری از منابع غنی انرژی، با قرارگرفتن در یک موقعیت جغرافیایی برجسته، از مزیتی راهبردی در حوزه حمل‌ونقل بین‌المللی برخوردار است و می‌تواند به‌عنوان یک هاب بین‌المللی در این حوزه ایفای نقش نماید. به‌صورت کلی، مزیت ایران را در قبال چین باید در دو حوزه اصلی جستجو کرد: تأمین انرژی و تسهیل ترانزیت بین‌المللی. در بخش تأمین انرژی، چین بزرگ‌ترین مشتری آسیای نفت ایران است. این کشور جهت تأمین توسعه پایدار خود، نیازمند منابع متنوع انرژی است و ایران می‌تواند همچنان در این حوزه شریکی مهم برای آن کشور باشد. کشور چین از سال ۱۳۹۴ رویکردی مثبت را در قبال ایران در نقشه ابتکار کمربند و جاده اتخاذ نموده است و طی امضای توافق همکاری طولانی‌مدت با ایران، نگاهی بسیار متفاوت را به جغرافیای ایران دارد که گویای تمایل این کشور به تبدیل ایران به‌عنوان کشوری امن، دارای ذخایر عظیم فسیلی و معدنی و موقعیت کم‌نظیر ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک، به هاب اصلی ابتکار کمربند و جاده چه در بخش مسیر خشکی جاده ابریشم نوین و چه در مسیر ابریشم دریایی، دارد؛ لذا باید گفت، ایران به دلیل وسعت جغرافیایی، موقعیت ژئواستراتژیک، ثبات امنیتی، استحکام اقتصادی، نقش سازنده بین‌المللی، و اثبات اتحاد در مقابله با کشورهایمانند آمریکا و وفاداری به آرمان ایجاد نظام چندقطبی در دنیا، نقشی محوری در تک‌تک دیدگاه‌های متفاوت دارد که برای آینده اوراسیا متصور است. هر جاده، خط‌آهن و خط لوله‌ای در اوراسیا، برای آن که در مهم‌ترین منطقه دنیا یعنی خاورمیانه شانس تبدیل شدن به واقعیت را داشته باشد ناگزیر از عبور از ایران است. این یعنی آینده جاده ابریشم جدید در گرو مشارکت ایران است.

ابتکار کمربند و جاده محرک اصلی تفاهات و پیمان‌های دوجانبه چین و کشورهای خارجی است که سعی دارد با یک سلسله توافقات بلندمدت در قالب سرمایه‌گذاری در بخش‌های زیرساختی از قبیل راه و ارتباطات و انرژی، زمینه را برای دسترسی سریع چین به بازارهای مصرف کالاهای خود و مناطق انرژی جهان تسریع کند. در این راستا برنامه همکاری جامع ۲۵ساله ایران و چین نیز خارج از این قاعده نیست و از نتایج آن می‌تواند توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و انرژی ایران باشد.

تأمین نیاز متقابل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک ایران و چین

کشور ایران به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک و منابع فسیلی و معدنی عظیمی که دارد موردتوجه قدرت‌های اقتصادی جهان از چین و هند تا ژاپن، اروپا و آمریکا است. نیاز روزافزون چین به انرژی، لزوم توسعه حضور سریع چین در فضای ژئواکونومیک جهانی به‌واسطه تقویت زیرساخت‌ها و ارتباطات بین‌قاره‌ای و نیاز به دسترسی به بازارهای مصرف و همچنین مناطقی برای توسعه زنجیره تولید کالا در جهان، این کشور را به مناطق مهمی مانند خاورمیانه و حوزه خلیج فارس و به‌ویژه کشوری با ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک ایران سوق می‌دهد. چین، در ژانویه سال ۲۰۲۱ نزدیک به ۱۱ میلیون بشکه نفت وارد کرده که نیمی از آن، نفت کشورهای تولیدکننده غرب آسیا بوده است. برای چین که بزرگ‌ترین واردکننده نفت در جهان است، این توافق می‌تواند به معنای تأمین پایدار نفت طی ۲۵ سال آینده باشد و از

سوی دیگر نیز انتظار می‌رود تا سرمایه‌گذاری این کشور در بخش‌های بانکی، ارتباطات، بنادر و راه‌آهن ایران نیز تسهیل شود. از این‌رو، چین می‌تواند به ایران با ذخایر بزرگ نفتی به یکی از گزینه‌های مهم برای متنوع‌سازی واردات نفتش بنگرد. متنوع‌سازی منابع تأمین انرژی، برای هر واردکننده نفت حائز اهمیت است و جایگاه خاصی در امنیت انرژی آن کشور دارد. شرکت کپلر برآورد کرده است، چین به طور متوسط در ماه مارس از ایران ۹۱۸ هزار بشکه در روز نفت خواهد خرید که بنا بر اعلام وال‌استریت ژورنال، این رقم، بالاترین میزان از زمان اعمال تحریم‌ها علیه ایران در دولت ترامپ در دو سال گذشته است. بر اساس آمار مؤسسه ریفینیتیو ای‌کون، در ۱۹ روز نخست ماه مارس ۲۰۲۱، ۶۵۰ هزار بشکه در روز نفت ایران در چین تخلیه شده است و این رقم تا پایان ماه مارس به نزدیک یک میلیون بشکه در روز رسیده است. این حجم، تقریباً نیمی از حجمی است که عربستان در دو ماه نخست امسال به چین صادر کرد (Verma & Zhang 2021/03/08). این آمار افزایشی صادرات نفت ایران به چین نشان از دور زدن تحریم‌ها توسط دو طرف ایرانی و چین جهت بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی مشترک است. موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و استقرار این کشور در مسیر جاده ابریشم قدیم و نیز ابتکار کمربند و جاده در بعد خشکی و دریایی سبب شده که ایران در فهرست اصلی توسعه زیرساخت‌های ارتباطی قرار گیرد. ایران از کشورهای منحصربه‌فردی است که هم در مسیر خشکی و هم دریایی ابرپروژه کمربند و جاده چین است و این امر منجر به تشویق بیش‌ازپیش چین به همکاری با ایران در قالب برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله می‌شود که اثر این برنامه نیز وابستگی متقابل اقتصادی و نیز امنیتی و سیاسی بین ایران و چین خواهد بود و این امر ناشی از نوعی روابط ساختار و کارگزار است که از یک طرف دو کشور به واسطه ساختار ژئوپلیتیکی و موقعیت راهبردی ایران، تهدیدات و رقبا و دشمنان مشترک تشویق به تنظیم تفاهم‌نامه راهبردی می‌شوند و از سوی دیگر ایران همکاری راهبردی در درازمدت سبب وابستگی دو کشور شده و منجر به عمق‌بخشی بیشتر روابط دو کشور در ابعاد و لایه‌های بیشتری می‌شود.

از بعد تجاری، ابتکار کمربند و جاده برای ایران دارای دو بعد است. در بعد افزایش کارآمدی مرزهای داخلی حداقل تأثیر ۴ درصد و حداکثر تأثیر ۲۱ درصد است. همچنین در بعد بهبود تجارت میان کریدورهای اقتصادی حداقل تأثیر ۴ درصد و حداکثر تأثیر به میزان ۱۴ درصد است. از نظر شاخص‌های سیاست تجاری پس از تحقق کامل کمربند و راه در دو قسمت پایین‌ترین و بالاترین میزان در بعد تعلیق توافق‌نامه‌های تجاری حداقل تأثیر ۶ درصد و حداکثر تأثیر به میزان ۱۶ درصد خواهد بود. همچنین در بعد بهبود دسترسی به بازار حداقل تأثیر به میزان ۱۹ درصد و حداکثر به میزان ۳۰ درصد خواهد بود. موارد مذکور نشان از اهمیت اقتصادی این طرح برای ایران دارد که می‌تواند به‌عنوان فرصتی مناسب در بین تهدیدهای متعدد در نظر گرفته شود (شافعی، ۱۳۹۹: ۱۰). از بعد امنیتی و سیاسی نیز ایران و چین دارای قابلیت و جذابیت زیادی برای یکدیگر هستند که در کنار مسائل ژئواکونومیک و اقتصادی، بیش‌ازپیش این دو کشور را به‌سوی یکدیگر سوق می‌دهد. آمریکا از بعد استراتژیکی به دنبال تمرکز و ذخیره توان راهبردی خود در غرب آسیا و همچنین کاهش هزینه و تنش‌ها است. در این شرایط، چین علاقه‌مند به سرگرم‌سازی آمریکا در غرب آسیا و افزایش هزینه‌ها است؛ بنابراین نقش ایران از بعد امنیتی برای هر دو طرف با اهمیت است. از این‌رو، ایران نه‌تنها از بعد اقتصادی و توسعه‌ای، بلکه از بعد امنیتی و دفاعی جزئی از جنگ نامتقارن چین و آمریکا است و چرخ طیار و توازن بخش تایوان نیز محسوب می‌شود. بدین معنی که چین همچنان ایران را جزئی از دیواره دفاعی غربی خود علیه توسعه ناتو به شرق و هجوم و هژمون آمریکا تصور می‌کند. بدان جهت می‌توان گفت در طرح یک کمربند - یک چین ایران را از نگاه ژئوپلیتیک و در مدار و سازه امنیت تعریف می‌کند (وردی‌نژاد، ۱۳۹۹: ۸).

رقابت چین و هند در سایه توافق همکاری ۲۵ ساله ایران و چین

رقابت بین دو کشور هند و چین که هر کدام در پی کسب قدرت برتر منطقه‌ای هستند به منزله یک فرصت مناسب برای ایران تلقی خواهد شد که می‌توان با یک عقلانیت هوشمند از طرق مختلف در پی بهره‌گیری از این ظرفیت به وجود آمده برآید. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های رقابت بین هند و چین رقابت بر سر منافع اقتصادی می‌باشد. با توجه به نیاز روزافزون به منابع انرژی (نفت و گاز) در این دو کشور از یک سو و عدم دسترسی آن‌ها به منابع انرژی و بازارهای مناطق آسیای مرکزی و اروپا از طرف دیگر، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند خلاء این حوزه‌ها را به طور هم‌زمان هم در حوزه تأمین منابع انرژی و هم در حوزه دستیابی دهلی‌نو و پکن به منطقه آسیای مرکزی و اروپا با بهره‌گیری از ظرفیت ژئوپلیتیک منطقه‌ای خود پر کند. به طور مثال چینی‌ها می‌خواهند در حوزه اقیانوس هند و دریای عمان نفوذ پیدا کنند و هندی‌ها در رقابت با آن‌ها تلاش دارند به منطقه چابهار ایران نفوذ کنند و این بدان معنا است که محرومیت یکی از این دو کشور در همکاری با ایران به منزله تضعیف آن کشور و بالعکس خواهد بود، بنابراین ایران برای آن‌ها به‌عنوان یکی از زمینه‌های رقابت منطقه‌ای به حساب می‌آید. از طرف دیگر دهلی‌نو که مهم‌ترین رقیب خود را پکن می‌داند و معتقد است از دست دادن فرصت ایران، موجب می‌شود در رقابت‌های منطقه‌ای از چین عقب بماند و از آنجایی که هند، متحد آمریکا است، این ناکامی، ناکامی آمریکا هم محسوب می‌شود؛ پس دولتمردان هندی به آمریکا هم فشار می‌آورند تا مانع روابطشان با ایران نشود. تحریم‌نشدن بندر چابهار از سوی آمریکا را هم در این چارچوب می‌توان گنجانید. کاخ سفید با وجود تحریم‌های گسترده، همکاری برای توسعه بندر چابهار را معاف از تحریم کرده و هند و افغانستان را از همکاری در این بندر منع نکرده است (شفیعی، ۱۳۹۸: ۱۳).

جمهوری اسلامی ایران در پی استفاده از این ظرفیت خود می‌تواند با تقویت حضور بیش‌ازپیش خود در سازمان همکاری شانگهای بر توان روزافزون تأثیرگذاری‌اش در معادلات منطقه‌ای و جهانی بیفزاید. به بیانی دیگر ایران می‌تواند اعضای سازمان همکاری شانگهای که یک سازمان چندجانبه و منطقه‌ای محسوب می‌شود و از جهات همکاری‌های امنیتی و اقتصادی حائز اهمیت است و مهم‌تر اینکه دو کشور هند و چین عضو اصلی این سازمان هستند، را به مناطق دوردست وصل نماید و این مسئله می‌تواند نقش ژئواستراتژیک ایران در مسائل امنیتی و اقتصادی را افزایش دهد (باقری، ۱۳۹۹/۰۷/۰۱).

ناظران معتقدند تصویب پیش‌نویس قرارداد ۲۵ ساله همکاری میان ایران و چین می‌تواند زمینه تقویت حضور هند در چابهار را فراهم کند و این دو قدرت آسیایی وارد رقابتی مهم برای تقویت روابط با ایران خواهند شد. مسئله‌ای که به نوبه خود قدرت چانه‌زنی ایران در معادلات بین‌المللی را ارتقاء خواهد داد. چین معتقد است که بندر چابهار در ایران می‌تواند مکمل طرح‌های پکن در خصوص جاده ابریشم جدید باشد. در این راستا چین پیشنهاد کرده است که به هزینه خود یک خط‌آهن مشترک از بندر گوادر تا بندر چابهار در ایران کشیده شود که بتواند نفوذ زمینی خود را از جاده قره‌قروم به بندر گوادر و بعد از آن طریق بندر چابهار داشته باشد تا به بخشی از بازارهای خاورمیانه و بعد از آن اروپا دسترسی پیدا کند. از طرف دیگر نفوذ خود را از طریق افغانستان به آسیای مرکزی بکشد.

در حال حاضر آسیای مرکزی، بیشتر از هر زمان دیگری در هنگامه ظهور نظم جهانی چندپایه‌ای قرار دارد. هند برای نفوذ در این فضای غنی از منابع، چین را به چالش کشیده است. با ورود قدرت سوم به منطقه، احتمالاً تسلط مشترک چین و روسیه بر آسیای مرکزی شکسته شده و موازنه‌ای با این دو قدرت بزرگ همسایه برقرار خواهد شد. باید توجه داشت که مهم‌ترین هدف سرمایه‌گذاری‌های ارتباطی هند در ایران، تحقق کریدور حمل‌ونقل شمال - جنوب برای

تسهیل تجارت روسیه و هند از طریق ایران و آذربایجان است. باتوجه به جغرافیای آن‌ها، دو کشوری که احتمالاً بیشترین رقابت را بین هند و چین مشاهده می‌کنند، افغانستان و ازبکستان هستند. برای افغانستان، پکن قبلاً همکاری مشترک از طریق فرمت «چین - هند بعلاوه یک» را پیشنهاد داد. ازبکستان یک قدرت گازی بزرگ است که مشتاقانه به دنبال همکاری میان کشورهای حلقه طلایی، هند و همچنین آمریکا است. جالب توجه است که پاکستان آمادگی دارد که در همه این موارد نقش داشته باشد (Korybko, 2019/01/15).

لذا توافق همکاری ایران و چین رقابتی را بین دو قدرت بزرگ آسیایی ایجاد کرده که حتی آمریکا را وادار به تسامح در برابر آن نماید. ایران امر دارای نتایج مثبتی برای ایران خواهد بود؛ چرا که در سایه رقابت چین از یک طرف و هند با پشتیبانی آمریکا از یک طرف، دست طرف ایرانی در کسب امتیازات قابل توجه و توان حفظ استقلال خود و خودداری از دادن امتیازات سرزمینی که در فضای توافق بی‌بدیل امکان‌پذیر بود، داشته باشد.

کاهش اثر فشارهای تحریم و انزوای ژئوپلیتیکی؛ میزان برون‌داد توافق همکاری

دکتر هوا لیمینگ، سفیر پیشین چین در ایران، ضمن اشاره به رشد مناسبات بازرگانی میان ایران و چین، تنها مانع در روابط دو کشور را آمریکا دانست و گفت: روسای جمهور آمریکا همواره به روسای جمهور چین تذکر می‌دادند که نباید به ایران بسیار نزدیک شوید (شورای راهبردی روابط خارجی، ۱۳۹۹/۰۵/۰۹). ایالات متحده رقیب جدی چین و دشمن ایران در ابعاد مختلف سیاسی، امنیتی، اقتصادی و ایدئولوژیک است. آمریکا از طریق مقابله با طرح‌هایی مانند ابتکار کمربند و جاده و نیز اعمال تعرفه بر کالاهای چینی سعی در مهار چین دارد. همچنین با اتحاد با کشورهای همسایه در انزوای ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک چین دارد. در قبال ایران نیز ایالات متحده با اعمال تحریم‌های گسترده هسته‌ای، موشکی و تسلیحاتی، حقوق بشری، منطقه‌ای و غیره سعی در به بن‌بست کشاندن ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک ایران را دارد. ایالات متحده در دوره باراک اوباما برای مهار قدرت تجاری چین در شرق آسیا و اقیانوسیه طرح شراکت ترنس - پسیفیک^۱ را ایجاد کرد (Wong & Others, 2017: 48). در حالی که ایالات متحده می‌کوشید از طریق طرح شراکت ترنس پاسیفیک اقدام به قاعده‌گذاری برای تجارت آزاد فراتر از معیارهای سازمان جهانی تجارت بکند، چین می‌خواهد از طریق راه ابریشم نو مازاد محصولات تجاری خود را به کشورهای در حال توسعه‌ای که نیازمند کمک این کشور هستند، صادر کند (Tang, 2017/02/21). این طرح می‌تواند قدرت بین‌المللی ایالات متحده به‌خصوص در حوزه تجاری را کاهش دهد. اخیراً «جو بایدن» رئیس‌جمهور جدید آمریکا در نشست جی ۷ از طرحی بدیل ابتکار کمربند و جاده با عنوان «بازسازی جهان بهتر»^۲ رونمایی کرد که البته هنوز جزئیات دقیقی از آن مطرح نشده است. بایدن کوشید تا حمله ژئواکونومیک چین را با ضد حمله‌ای ژئواکونومیک پاسخ دهد. امری که به‌تازگی در ژوئن ۲۰۲۱ با برآمدن استراتژی نوین خود رخداد: ابتکار «بازسازی جهان بهتر». در میانه انتخابات ریاست‌جمهوری ایران، در ۱۱ تا ۱۳ ژوئن، رهبران «جی ۷» در گردهمایی در کورنوال، انگلستان، درباره یک طرح نوین برای حمایت از سرمایه‌گذاری زیرساخت جهانی به دلیل افزایش نیازهای جهانی و کاهش شتاب ابتکار عمل کمربند و جاده چین توافق کردند. جزئیات مربوط به این ابتکار در بیانیه پایانی جی ۷ اشاره نشده، اما کاخ سفید با انتشار گزارشی با جزئیات بیشتر، این ابتکار عمل را «بازسازی جهان بهتر» نامیده و از آن به‌عنوان «مشارکت زیرساختی ارزش‌محور، شفاف و با استاندارد بالا و به رهبری دموکراسی‌های بزرگ برای کمک به

1. TPP

2. Build Back Better World (B3W)

کاهش نیاز بیش از ۴۰ تریلیون دلار در زیرساخت در کشورهای درحال توسعه» تا سال ۲۰۳۵ یاد کرده است. به این ترتیب، با اعلام این ابتکار، ایالات متحده و شرکای جی ۷ خود چشم‌انداز واحدی را برای توسعه زیرساخت‌های جهانی بیان می‌کنند. به سخن دیگر، هدف اصلی، سرزمین‌هایی است که چین پتانسیل نفوذ در آن‌ها را دارد (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۰).

کشور ایران نیز تحت فشار تحریم‌های آمریکا و غرب در ابعاد مختلف است و در طول سالیان و دهه‌های متمادی در اثر سیاست‌های ایالات متحده دچار نوعی انزوای ژئواکونومیکی شده است که بازتاب آن بر کلیت ژئوپلیتیک ایران و از دست رفتن فرصت‌های ناشی از موقعیت و وضعیت ذاتی ژئوپلیتیک ایران شده است. اما آنچه در چشم‌انداز روابط ایران و چین ذیل توافق همکاری ۲۵ ساله می‌توان دید، ایجاد پیوندهای گام‌به‌گام بین اقتصاد و ژئواکونومی ایران با اقتصادهای بزرگ آسیا به‌ویژه چین و نیز ابرپروژه‌هایی مانند ابتکار کمربند و جاده است تا بتوان در سایه درهم‌تنیدگی اقتصاد ایران با سایر کشورهای بزرگ مانند چین، تأثیر تحریم‌های غرب با محوریت آمریکا را کاهش داد. ایران و چین هر یک اقتضات اقتصادی خاص خود را دارند که به پیوند آن‌ها با یکدیگر منجر می‌شود. ایران در سیاست خارجی به بازیگران قدرتمند شرقی از جمله چین در مبادلات اقتصادی چشم دوخته است. از این رو است که حجم مبادلات اقتصادی و تجاری ایران با چین از بالاترین رقم در میان سایر شرکا برخوردار است. در مقابل، چین نیز به ایران به مثابه بازاری چشم دوخته و از این رو است که حجم معاملات و مبادلات اقتصادی دو کشور بر مبنای منافع دوجانبه قابل توجه به نظر می‌رسد. روابط سیاسی ایران و چین همواره تابع ملاحظات مختلفی است که موضوعات اقتصادی و نوع سیاست‌ها و موضع‌گیری‌های دو طرف در قبال مسائل بین‌المللی و منطقه‌ای نقش بسیار مهمی در این میان دارند. بر این اساس و متأثر از ملاحظات اقتصادی، روابط سیاسی دو طرف همواره از سطح مطلوبی برخوردار بوده است، موضعی که دو طرف در قبال موضوعات منطقه‌ای مانند سوریه اتخاذ کرده و چین به ایفای نقش کنشگری در این عرصه نبرد اتخاذ نموده، طبعاً با سیاست‌های ایران همخوانی داشته است. پکن که با هدف بازداشتن غرب از رویه‌سازی و هنجارسازی بین‌المللی در جهت مداخله در امور داخلی کشورها به‌ویژه در آسیای غربی به کنشگری در صحنه سوریه روی آورده از ملازمت فکری و استراتژیک با ایران برخوردار است. البته مواضع چین در قبال آمریکا و مناقشات آن با ایران در میانه دو روند همگرا و واگرا با ایران قرار داشته که قابل تأمل به نظر می‌رسد. با وجود این در ارزیابی سطح روابط سیاسی دو کشور می‌توان این روابط را مطلوب و در زمره مناسبات رو به گسترش تلقی کرد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵).

همکاری چین و ایران در امتداد جاده ابریشم محور اصلی نامه سرگشاده‌ای بود که شی جین‌پینگ پیش از اولین سفر خود به تهران در ژانویه ۲۰۱۶ امضا کرد. به گفته شی جین‌پینگ، موارد مؤثر شامل: (۱) «افزایش اعتماد متقابل سیاسی»، (۲) «پیگیری نتایج برد - برد و رفاه مشترک»، (۳) «ارتقاء ارتباطات و گسترش همکاری‌های عملی» و (۴) «حمایت از گشودگی و شمول و تشویق به تبادل بین تمدن‌ها» می‌شود. نامه شی جین‌پینگ لحن، انتظارات و اهداف گسترده‌تر روابط چین و ایران را پس از امضای برجام تعیین کرد و ابعاد شراکت بین دو کشور را به بخشی از یک پروژه گسترده‌تر و چندجانبه ابتکار عمل کمربند و جاده تغییر داد (سیتا، ۱۴۰۰/۰۵/۰۱).

اقدام پیش از بازگشت چین به واردات نفت از ایران و امضای توافق همکاری ۲۵ ساله با ایران و نیز حمایت از شکل‌گیری روابط مجدد ایران با جهان و بازگشت آمریکا به برجام، همگی دال بر اراده چین برای توسعه روابط خود با ایران دارد. در صورت توسعه همکاری‌های مشترک در بستر کمربند و جاده و قراردادهای بزرگ در زیرساخت‌ها و انرژی، سطح روابط تجاری ایران و چین افزایش خواهد یافت و در صورت ورود حجم عظیمی از سرمایه چین در قالب سرمایه‌گذاری در ایران، خطر تحریم‌های غربی کاسته شده و به‌نوعی روابط متقابل به سمت وابستگی متقابل حرکت

خواهد نمود که منجر به ایجاد موانعی بر سر راه توان غرب در افزایش تحریم‌ها علیه ایران خواهد شد و این امر می‌تواند از پیامدهای مثبت توافق همکاری ۲۵ ساله ایران و چین باشد.

نتیجه‌گیری

توافق همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین در راستای توسعه ابتکار کمربند و جاده چین است. ابتکار کمربند و جاده و انطباق مسیرهای خشکی و دریایی آن موقعیت ژئواکونومیکی ایران، این کشور را به مهره مهمی در پالس کلی این طرح مبدل ساخته که سبب وابستگی طرح چین به ایران می‌شود. این مسئله در درازمدت سبب ایجاد وابستگی متقابل بین ایران و چین می‌شود که پیامدهای مثبتی برای کشور ایران در پی خواهد داشت که از جمله آن می‌توان برون‌رفت ایران از انزوای ژئواکونومی - ژئوپلیتیکی و کاهش اثر تحریم‌های غرب در درازمدت خواهد شد. قرارگیری ایران در ابتکار کمربند و جاده و پیاده‌سازی آن در روند توافق همکاری جامع ۲۵ ساله، سبب درهم‌تنیدگی اقتصاد و ژئواکونومی ایران با چین و همچنین سایر کشورهای موجود در این طرح بزرگ در اوراسیا خواهد شد. باتوجه‌به ویژگی‌های هم تکمیل و کمیت‌های نسبی دو کشور ایران و چین و نیز منطقه موردنظر در طرح کمربند و جاده، می‌توان به نیازهای متقابل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی بین ایران و چین و محیط پیرامونی توجه نمود که خود سبب ایجاد وابستگی متقابل و برساخت یک سازه ژئوپلیتیکی مشترک بین این کشورها شده و این امر بر قدرت تحرک ایران در مقابل غرب و نیز قدرت چانه‌زنی در سطح بین‌الملل می‌افزاید که البته با محاسبه سایر عوامل و موارد موجود باید بدان پرداخت. در کنار ظرفیت‌های هم‌تکمیل جهت ایجاد پیوندهای ژئواکونومیک در راستای ایجاد وابستگی متقابل باید به مزیت رقابت بین قدرت‌های اقتصادی شرقی و آسیایی از جمله رقابت هند و چین بر سر دسترسی و موقعیت‌های ژئواکونومیکی توجه ویژه‌ای نمود. توجه هم‌زمان به هند و چین و تعریف توافق ایران و چین در قالب رقابت بین کشورهای با توان اقتصادی بالا زمینه را برای ایجاد فرصت‌های چانه‌زنی فراهم خواهد نمود که به نوبه خود سبب شکستن انحصار و ورود سرمایه بیشتر به کشور جهت توسعه زیرساخت‌ها و اقتصاد می‌شود. مجموع عوامل بالا سبب ایجاد شبکه هم‌پیوند ژئواکونومیکی می‌شود که منافع ایران و کشورهای بزرگ آسیایی به‌ویژه چین را افزایش می‌دهد و سبب کاهش اثر فشارهای تحریم و انزوای ژئوپلیتیکی می‌شود که البته در گرو رعایت دقیق اصول مذاکره، امتیازگیری، موازنه‌گری بین رقیبان اقتصادی و خروج ایران از فشارهای کنونی می‌شود؛ لذا بسترهای ژئواکونومیکی مانند ابتکار کمربند و جاده در قالب زیر قراردادهایی مانند توافق همکاری ۲۵ ساله ایران و چین، سبب ایجاد وابستگی متقابل بین ایران و چین و سایر کشورهای درگیر در این ابرپروژه می‌شود که به‌صورت خودکار ساختار ژئواکونومیکی با سطح بالای وابستگی متقابل پیچیده بین دولت‌ها و شرکت‌ها و نهادهای درگیر در آن را ایجاد نموده و هزینه تحریم و انزوای ژئواکونومیکی ایران برای رقبای غربی را بالا می‌برد. باتوجه‌به شرایط کنونی فشار اقتصادی و تحریم و انزوای ژئواکونومیکی ایران، انجام توافقاتی مانند توافق همکاری جامع ۲۵ ساله با چین چشم‌انداز مناسبی دارد که مبتنی بر واقعیت‌های متقابل ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی است و می‌بایست از توافقات دو و چندجانبه این‌گونه‌ای با سایر قدرت‌های اقتصادی آسیایی نیز استقبال کرد و ایران را در موضع بالادست چانه‌زنی و امتیازگیری جهت ورود سرمایه خارجی و توسعه زیرساخت‌ها و افزایش اشتغال و رفاه ملی و در نتیجه افزایش وزن ژئوپلیتیکی قرار داد. اما هم‌زمان بایستی با محاسبه دقیق و رصد چالش‌ها مانع از بروز تهدیدات نوظهور برای جایگاه ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی کشور شد.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) آدابی، محمدرضا؛ کیانی؛ داوود و حیدرپور، ماشاله. (۱۳۹۷). جایگاه منابع انرژی خاورمیانه در راهبرد سیاست خارجی چین در دوران پسا جنگ سرد (مطالعه موردی ایران و عربستان سعودی). *فصلنامه سپهر سیاست*، ۵ (۱۶)، ۱-۱۲.
- ۲) باقری، سامیه. (۱۳۹۹/۰۷/۰۱). *مطلوبیت‌های ایران در صحنه رقابت‌های چین و هند*. اندیشکده راهبردی تبیین، اندیشکده راهبردی تبیین، قابل بایابی در: <http://tabyincenter.ir/38658/>
- ۳) رئیسی‌نژاد، آرش. (۱۴۰۰/۰۴/۲۸). *نبرد نوین چین و آمریکا*. دنیای اقتصاد، <https://donya-e-eqtasad.com/>
- ۴) زارعی، بهادر و شهیدی، سیدمهدی موسوی. (۱۳۹۹). همکاری‌های ژئواکونومیک و رقابت‌های ژئوپلیتیکی چین و آمریکا در منطقه آسیا - پاسیفیک در قرن بیست و یکم. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۵۲ (۳)، ۱۱۳۰-۱۱۰۳.
- ۵) شافعی، غلامحسین. (۱۳۹۹/۱۲/۲۵). *تأثیرگذاری پیوستن به این طرح بر بخش‌های مختلف تجارت*. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره خبر: ۳۷۴۸۸۷۸.
- ۶) شریعتی‌نیا، محسن. (۱۳۹۹). *تحولات چشم‌انداز محیط ژئواکونومیک ایران*. مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.
- ۷) شریعتی‌نیا، محسن. (۱۳۹۹). روابط ایران و چین؛ گذار از مثلث رمانتیک به پیوند پایدار. *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۱ (۳)، ۱۱۴-۹۵.
- ۸) شفیعی، نوذر. (۱۳۹۸). رقابت هند و چین بر سر ایران، وبسایت روزنامه شرق، ۲ دی ۱۳۹۸، قابل بازیابی در: <https://www.magiran.com/article/3997212>
- ۹) کلومبیس، تئودور و جیمز، ولف. (۱۳۷۵). *رویکردهای مختلف در مطالعه سیاست*. ترجمه وحید بزرگی، تهران: مؤسسه انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۱۰) مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۵). *بررسی جامع روابط دوجانبه ایران و چین*. معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی دفتر: مطالعات سیاسی، شماره مسلسل: ۵۲۸۰۱، اردیبهشت.
- ۱۱) رضایی، مسعود و وثوقی، سعید. (۱۳۹۵). ابعاد و محدودیت‌های روابط نظامی ایران و چین پس از برجام. *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۷ (۳)، ۱۲۱-۹۳.
- ۱۲) مشیرزاده، حمیرا. (۱۳۸۸). *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*. تهران: انتشارات سمت.
- ۱۳) وردی‌نژاد، فریدون. (۱۳۹۹/۱۲/۲۵). *اهمیت ایران برای چین*. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره خبر: ۳۷۴۸۸۷۸.
- ۱۴) یزدانی، عنایت‌الله و شاه‌محمدی، پریرسا. (۱۳۹۳). بررسی وجوه مثبت و لزوم پویایی ایران در ابتکار کمربند اقتصادی از منظر مکتب کپنهاگ. *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۲ (۸۸)، ۱-۱۲.

References

- 1) Columbus, T., & James, W. (1996). *Different Approaches in the Study of Politics*. translated by Vahid Zaghari, Tehran: Jihad Academic Publications Institute. [in Persian].
- 2) Rezaei, M., & Votoghi, S. (2015). Dimensions and limitations of military relations between Iran and China after the JCPOA. *Journal of Political and International Approaches* 7 (3), 93-121. [in Persian].
- 3) Shariati Nia, M. (2019). *Evolution of Iran's geo-economic environment*. Research Center of Iran Chamber. [In Persian].
- 4) Shariati Nia, M. (2019). Iran-China relations; Transition from the romantic triangle to a stable relationship. *Political and International Approaches Quarterly*, 11(3), 114-95. [in Persian].
- 5) Adabi, M. R., Kayani, D., & Haidar pour, M. (2017). The position of Middle East energy resources in China's foreign policy strategy in the post-Cold War era (Case study of Iran

- and Saudi Arabia). *Sepehr Tista Quarterly*, 5 (16), 1-12. [in Persian].
- 6) Almujeem, N. S. (2021). GCC countries' geoeconomic significance to China's geopolitical ends. *Review of Economics and Political Science*, 6(1), 1-12.
 - 7) Bagheri, S. (07/01/2019). *Iran's interests in the China and India comeetition ccene*. Tabayin Strategic Think Tank, Tabayin Strategic Think Tank, available at: <http://tabyincenter.ir/38658/>. [in Persian].
 - 8) Blackwill, R. D. & Jennifer, M. H. (2016). *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*. Harvard University Press.
 - 9) Business, L. (2021/04/09). *India has accelerated work on Chabahar Port. likely to be declared operational by May: CRS*, Retrievable at: <https://www.thehindubusinessline.com/economy/logistics/india-has-accelerated-work-on-chabahar-port-likely-to-be-declared-operational-by-may-crs/article34278034.ece>.
 - 10) Farchy, J., James, K., Chris, C., & David, B. (2016/09/14). *The New Trade Routes: Silk Road Corridor One belt, one road A ribbon of road, rail and energy projects to help increase trade*, *Financial Times*. Retrievable at: <https://ig.ft.com/sites/special-reports/one-belt-one-road/>.
 - 11) Financial Times. (2017/05/03). *China encircles the world with One Belt, One Road strategy*, Retrievable at: <https://www.ft.com/content/0714074a-0334-11e7-aa5b-6bb07f5c8e12>.
 - 12) Ghosh, I. (2020). *The \$88 Trillion World Economy in One Chart*, Visual Capitalist, Retrievable at: <https://www.visualcapitalist.com/the-88-trillion-world-economy-in-one-chart/>.
 - 13) Gilpin, R.G. (1986). *The richness of the tradition of political realism*, Pp. 301–321 in *Neorealism and its Critics*, ed. R. O. Keohane. New York: Columbia University Press.
 - 14) Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*. *International Affairs* 61(2),1-12.
 - 15) Keohane, R. O. & Joseph, S. N. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Little, Brown, and Company.
 - 16) Korybko, A. (2019/01/15). *China & India In Central Asia: Competition Or Convergence?*. Pakistan Politico, Retrievable at: <https://pakistanpolitico.com/china-india-in-central-asia-competition-or-convergence/>.
 - 17) Luttwak, E. N. (2004). *Strategy: The Logic of War and Peace*. Belknap Press.
 - 18) Majlis Research Center. (2015). *comprehensive study of bilateral relations between Iran and China*. Vice President of Political-Legal Research, Office: Political Studies, serial number: 52801, Ardibehesht. [in Persian].
 - 19) Merriam, W. (2021). *geo-economics*. Retrievable at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/geo-economics>.
 - 20) Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China. (2013/07/09). *President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries*, Retrievable at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml.
 - 21) Moshi Zadeh, H. (2008). *Evolution in theories of international relations*. Tehran: Samit Publications. [In Persian].
 - 22) National Statistics. (2021). *What does "national wealth" mean? National Statistics, Republic of China (Taiwan)*. Retrievable at: <https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=9357&ctNode=1641>.
 - 23) OICA. (2019). *2019 Production Statistics*, International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA), Retrievable at: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2019-statistics/>.
 - 24) Raisi-Nejad, A. (28/04/2021). *New Battle between China and America*, World Economy, <https://donya-e-eqtasad.com/> [in Persian].
 - 25) Schneider-Petsinger, M. (2016/12/09). *Geoeconomics explained*. Chatham House,
 - 26) Statista Research Department. (2015/05/14). *China's crude oil imports by source country 2014*, Statista Research Department, Retrievable at: <https://www.statista.com/statistics/221765/chinese-oil-imports-by-country/>.

- 27) Tang, F. (2017/02/21). *How does China's 'One Belt, One Road' match up against the TPP?*. South China Morning Post, Retrievable at: <https://www.scmp.com/news/china/economy/article/2064967/xis-one-belt-one-road-better-idea-tp>.
- 28) Vardinjad, F. (25/12/2019). Importance of Iran for China, *Dunyai Ekhtaz* newspaper, news number: 3748878. [In Persian].
- 29) Verma, N., & Shu, Z. (2021/03/08). Analysis: Iran slips record volume of oil into China, reaches out to Asian clients for trade resumption, Reuters, Retrievable at: <https://www.reuters.com/article/us-oil-iran-asia-analysis-idUSKBN2B00OL>.
- 30) Wong, E., Lau, K., Chi, S. T., & Wen, T. (2017). *One Belt One Road, Monthly Review*. 68, (08) (January 2017). Retrievable at: <https://monthlyreview.org/2017/01/01/one-belt-one-road/>.
- 31) Workman, D. (2021). *Top 15 Crude Oil Suppliers to China, World's Top Exports*. Retrievable at: <https://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>.
- 32) Yazdani, E. U., & Shah Mohammadi, P. (2013). Investigation of the positive aspects and necessity of Iran's dynamic in the economic belt initiative from the perspective of the Copenhagen school. *Central Asia and Caucasus Studies Quarterly*, 22 (88), 141-166. [In Persian].
- 33) Zarei, B., & Mousavi-Shahidi, S. M. (2019). Geoeconomic cooperation and geopolitical competition between China and the US in the Asia-Pacific region in the 21st century. *Human Geography Research*, 52 (3), 1103-1130. [In Persian].